# Transformatsiya omillarining investitsion kreditlash samaradorligiga ta’siri

TDIU, mustaqil izlanuvchisi
**Tuxsanov Eldor Dilmurod o‘g’li**

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada transformatsiya jarayonida investitsion kreditlash samaradorligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar tadqiq etilgan. Unda tijorat banklarining investitsion kreditlar ajratishdagi roli, moliyaviy resurslar barqarorligi, kredit portfeli sifati, risklarni boshqarish tizimi hamda raqamli texnologiyalarning kreditlash jarayonlariga ta’siri yoritilgan. Shuningdek, bank tizimidagi institutsional islohotlar, kapital yetarliligi, uzoq muddatli resurslar hajmi va makroiqtisodiy barqarorlik investitsion kreditlash samaradorligini oshirishning muhim shartlari sifatida asoslab berilgan.

**Kalit so‘zlar:** transformatsiya, investitsion kreditlash, tijorat banklari, kredit samaradorligi, bank resurslari, kredit riski, investitsiya loyihalari, moliyaviy barqarorlik, kapital yetarliligi, raqamli bank xizmatlari.

Bugungi kunda bank tizimida amalga oshirilayotgan transformatsiya jarayonlari iqtisodiyotning real sektorini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash, investitsion loyihalarni kreditlash hajmini oshirish hamda kredit resurslaridan foydalanish samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, tijorat banklarining investitsion kreditlash faoliyati ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, eksport salohiyatini kengaytirish va hududiy iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirishning asosiy moliyaviy manbalaridan biri hisoblanadi.

Bank tizimini transformatsiyalash sharoitida investitsion kreditlash samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar ko‘lami kengayib bormoqda. Ular tarkibiga banklarning kapital yetarliligi, uzoq muddatli resurs bazasi, kredit portfeli sifati, risklarni baholash mexanizmlari, foiz siyosati, raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi hamda investitsiya loyihalarining iqtisodiy asoslanganligi kiradi. Mazkur omillarning o‘zaro uyg‘unligi tijorat banklari tomonidan ajratilayotgan investitsion kreditlarning qaytuvchanligi, daromadliligi va iqtisodiy natijadorligini belgilab beradi.

Shu nuqtayi nazardan, transformatsiya omillarining investitsion kreditlash samaradorligiga ta’sirini ilmiy jihatdan o‘rganish, bank kreditlari orqali investitsiya loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlarini takomillashtirish hamda kredit risklarini maqbullashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqotda tijorat banklarining investitsion kreditlash faoliyatiga ta’sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinib, ularning samaradorlik ko‘rsatkichlariga ta’sirini baholash va amaliy takliflar ishlab chiqish maqsad qilib olingan.

**1-jadval**

**Xalq bankida investitsion kreditlash salohiyati va samaradorligini tavsiflovchi ko‘rsatkichlar dinamikasi *mlrd so‘mda***

| Yil | Jami aktivlar | Kredit va lizing operatsiyalari | Jalb qilingan depozitlar | O‘z kapitali | Sof foyda / zarar | Kreditlarning aktivlarga nisbati, % |
|---|---|---|---|---|---|---|
| 2021 | 26 921,3 | 17 410,2 | 11 648,8 | 5 479,5 | -2 186,8 | 64,7 |
| 2022 | 31 671,9 | 20 059,7 | 13 582,7 | 5 319,2 | 7,9 | 63,3 |
| 2023 | 36 600,0 | 24 500,0 | 17 000,0 | 5 900,0 | 248,5 | 66,9 |
| 2024 | 46 490,9 | 28 308,4 | 23 708,6 | 8 000,1 | 268,5 | 60,9 |

1-jadval ma’lumotlari Xalq bankida 2021-2024-yillar davomida investitsion kreditlash salohiyatini ifodalovchi asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlarda barqaror o‘sish tendensiyasi

shakllanganligini ko‘rsatadi. Xususan, bankning jami aktivlari 2021-yilda 26 921,3 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib ushbu ko‘rsatkich 46 490,9 mlrd so‘mga yetgan. Ya’ni tahlil qilinayotgan davrda bank aktivlari 19 569,6 mlrd so‘mga yoki 72,7 foizga oshgan. Bu esa bankning moliyaviy salohiyati kengayib, kreditlash va investitsion loyihalarni moliyalashtirish imkoniyatlari ortib borganligini anglatadi.

Kredit va lizing operatsiyalari hajmi ham mazkur davrda izchil o‘sish xususiyatiga ega bo‘lgan. Jumladan, ushbu ko‘rsatkich 2021-yildagi 17 410,2 mlrd so‘mdan 2024-yilda 28 308,4 mlrd so‘mgacha oshgan. Natijada kredit va lizing operatsiyalari hajmi 10 898,2 mlrd so‘mga yoki 62,6 foizga ko‘paygan. Bu holat Xalq bankining real sektor subyektlarini moliyalashtirish, investitsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash hamda uzoq muddatli kreditlash jarayonidagi ishtiroki ortib borayotganini ko‘rsatadi.

Jalb qilingan depozitlar dinamikasi bankning resurs bazasi mustahkamlanib borayotganligini ifodalaydi. 2021-yilda depozitlar hajmi 11 648,8 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 23 708,6 mlrd so‘mga yetgan. Bu davrda depozitlar hajmi 12 059,8 mlrd so‘mga yoki 2 barobardan ortiq oshgan. Depozit bazasining bunday o‘sishi investitsion kreditlash uchun zarur bo‘lgan moliyaviy manbalarni kengaytiradi hamda bankning uzoq muddatli kreditlash imkoniyatlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Bankning o‘z kapitali 2021-yilda 5 479,5 mlrd so‘mni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilda 8 000,1 mlrd so‘mga yetgan. Kapital hajmining 2 520,6 mlrd so‘mga oshishi bankning kredit risklarini qoplash salohiyati va moliyaviy barqarorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, investitsion kreditlar odatda uzoq muddatli va nisbatan yuqori riskli bo‘lgani sababli kapital bazasining yetarliligi bunday kreditlar samaradorligini ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Sof foyda ko‘rsatkichida esa keskin ijobiy o‘zgarish kuzatiladi. 2021-yilda bank 2 186,8 mlrd so‘m zarar bilan faoliyat yuritgan bo‘lsa, 2022-yilda 7,9 mlrd so‘m, 2023-yilda 248,5 mlrd so‘m va 2024-yilda 268,5 mlrd so‘m sof foyda olgan. Bu holat bank faoliyatida moliyaviy natijadorlik tiklanib, daromadlilik ko‘rsatkichlari bosqichma-bosqich yaxshilanayotganligini bildiradi. Sof foydaning ijobiy shakllanishi investitsion kreditlash samaradorligini oshirish uchun ichki moliyaviy imkoniyatlarning kengayishiga xizmat qiladi.

Kreditlarning jami aktivlarga nisbati 2021-yilda 64,7 foizni, 2022-yilda 63,3 foizni, 2023-yilda 66,9 foizni va 2024-yilda 60,9 foizni tashkil etgan. Ushbu ko‘rsatkich bank aktivlari tarkibida kredit operatsiyalari yuqori ulushga ega ekanligini ko‘rsatadi. Biroq 2024-yilda kreditlarning aktivlardagi ulushi biroz pasaygan. Bu holat bank aktivlari tarkibida kreditlardan tashqari boshqa likvid va investitsion aktivlar ulushi ortib borayotganidan dalolat berishi mumkin. Shu bilan birga, kreditlarning aktivlardagi ulushi 60 foizdan yuqori darajada saqlanib qolayotgani Xalq bankida kreditlash operatsiyalari asosiy daromad keltiruvchi yo‘nalishlardan biri bo‘lib qolayotganini tasdiqlaydi.

Xalq banki misolida olib borilgan tahlil transformatsiya omillari investitsion kreditlash samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Bank kapital bazasining ortishi, depozitlar hajmining ko‘payishi, kredit portfelining kengayishi va moliyaviy natijalarning ijobiylashuvi investitsion kreditlash salohiyatini oshiruvchi asosiy omillar hisoblanadi. Kelgusida investitsion kreditlash samaradorligini yanada oshirish uchun uzoq muddatli resurslar ulushini ko‘paytirish, kredit risklarini baholash tizimini takomillashtirish, investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini chuqur tahlil qilish hamda raqamli monitoring mexanizmlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati**

1. O‘zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ–580-son, 2019-yil 5-noyabr.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2020-2025-yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–5992-son Farmoni. 2020-yil 12-may.

3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Bank sektori faoliyati ko‘rsatkichlari bo‘yicha statistik ma’lumotlar.
4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. 2024-yil uchun yillik hisobot.
5. AT “Xalq banki”. 2021-2024-yillar uchun yillik moliyaviy hisobotlar.
6. Mishkin F.S. The Economics of Money, Banking and Financial Markets. Pearson Education, 2022.